

راست‌گویی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

حریم خصوصی منازل و اماکن و ضمانت اجرای کیفری آن از دیدگاه فقه
اسلامی و حقوق ایران

از:

احسان قنبری

استاد راهنما:

دکتر حسین آقابابایی

استاد مشاور:

دکتر حسن شاه ملک پور

اسفند ۱۳۹۳

به پاس تعبیر عظیم و انسانی اش
از کلمه ی "دوستی"
به پاس عاطفه ی سرشارش
که در این برهوت بدگمانی و شک
می درخشد و روح را از تنهایی و نومیدی رهایی می دهد؛
و گرمای امید بخش اش
که در این سرد ترین روزگاران
ناباوری را تخطئه می کند.
به پاس قلب بزرگی که فریاد رس است
و سرگردانی و ترس
که در پناه اش به "شجاعت" می گراید.
به پاس محبت بی دریغی که فروکش نمی کند
و انسانیتی که در نبرد با ظلمت از پا در نمی آید.

با تقدیم به :

پدر و مادر مهربانم

تقدیر و تشکر

فهرست مطالب

۱	مقدمه :	۱
۳	بیان مسئله :	۳
۳	پرسش ها :	۳
۳	فرضیه ها :	۳
۳	هدف تحقیق:	۳
۳	پیشینه تحقیق:	۳
۴	روش تحقیق:	۴
۴	سازماندهی تحقیق:	۴
۶	فصل نخست: کلیات و مبانی	۶
۷	فصل نخست : کلیات و مبانی	۷
۷	مبحث نخست : مفاهیم	۷
۷	گفتار نخست : مفهوم حریم خصوصی	۷
۷	الف- مفهوم لغوی حریم	۷
۷	۱-به صورت مفرد	۷
۷	۲-به صورت مرکب	۷
۸	ب- مفهوم خصوصی	۸
۹	ج- مفهوم اصطلاحی	۹
۹	۱-مفهوم «حریم» در فقه	۹
۹	۱-۱-کاربرد «حریم» در مورد اموال:	۹
۱۰	۱-۲-کاربرد «حریم» در مورد انسان:	۱۰
۱۰	۲- مفهوم «حریم» در حقوق	۱۰
۱۱	۲-۱-تعاریف ارائه شده پیرامون حریم خصوصی	۱۱
۱۴	۲-۲-: تعریف مورد قبول	۱۴
۱۴	گفتار دوم: عناصر حریم خصوصی	۱۴
۱۵	۱-خصوصی بودن	۱۵
۱۵	۲-آزادی از محدودیت‌های حقوقی	۱۵
۱۵	۳-استقلال انحصاری در تصمیم‌گیری	۱۵
۱۵	۴-عدم جواز دخالت و نظارت دیگران بر آن	۱۵
۱۶	۵-خفا یا محرمانه‌بودن آن و عدم جواز ورود به آن و یا اطلاع از آن، بدون اجازه	۱۶
۱۶	مبحث دوم: مبنا و ماهیت حق حریم خصوصی	۱۶
۱۶	گفتار نخست: مبنای حریم خصوصی	۱۶
۱۶	الف-حمایت حریم خصوصی از آزادی و استقلال فردی	۱۶
۱۶	۱-حمایت از آزادی و استقلال فردی در برابر هموعان	۱۶
۱۷	۲- حمایت از آزادی و استقلال فردی در برابر دولت	۱۷
۱۸	ب- حمایت حریم خصوصی از آبرو و حیثیت افراد	۱۸

۱۸	ج-نیاز فطری انسان به حریم خصوصی
۱۸	گفتار دوم : ماهیت حریم خصوصی
۱۹	الف- حق حریم خصوصی بعنوان یکی از حقوق بشر
۲۰	ب- حق حریم خصوصی بعنوان یک " حق اساسی "
۲۰	مبحث سوم: انواع حریم خصوصی
۲۰	گفتار نخست: حریم خصوصی مادی
۲۲	گفتار دوم: حریم خصوصی معنوی
۲۴	مبحث چهارم : پیشینه حمایت از حریم خصوصی
۲۵	گفتار نخست: حمایت از حریم خصوصی در آموزه های دینی و موازین فقهی
۲۷	گفتار دوم: حمایت از حریم خصوصی در حقوق موضوعه ایران
۲۷	الف- حریم خصوصی در قانون اساسی
۲۸	کاستی های قانون اساسی در ارتباط با حریم خصوصی
۳۱	ب- حریم خصوصی در قانون آیین دادرسی کیفری
۳۳	کاستی های قانون آیین دادرسی کیفری در ارتباط با حریم خصوصی
۳۹	ج- حریم خصوصی در قانون مجازات اسلامی
۳۹	کاستی های قانون مجازات اسلامی در ارتباط با حریم خصوصی
۴۰	د- حریم خصوصی در قانون حقوق شهروندی
۴۱	کاستی های قانون حقوق شهروندی در ارتباط با حریم خصوصی
۴۲	فصل دوم : حمایت از حریم خصوصی منازل و اماکن
۴۳	مبحث اول: منازل و اماکن خصوصی
۴۳	گفتار نخست : مفاهیم و مصادیق
۴۶	گفتار دوم : حمایت از حریم منزل و مکان خصوصی از دیدگاه فقهی
۴۶	الف- ممنوعیت ورود به منازل و اماکن خصوصی از منظر قرآن کریم
۴۸	ب- ممنوعیت ورود به منازل و اماکن خصوصی از منظر روایات
۴۹	ج- ممنوعیت ورود به منازل و اماکن خصوصی در کلام فقها
۵۱	گفتار سوم: حمایت از حریم منزل و مکان خصوصی در نظام حقوقی ایران
۵۲	الف- قوانین کیفری ماهوی
۵۶	ب- قوانین کیفری شکلی
۶۱	مبحث دوم: ورود به منازل و اماکن خصوصی و تفتیش و بازرسی آن در حقوق کیفری ایران
۶۲	گفتار نخست: ورود به منازل و اماکن خصوصی
۶۲	الف- انواع ورود به منازل و اماکن خصوصی
۶۲	۱- ورود فیزیکی
۶۲	۲- ورود غیر فیزیکی
۶۴	ب- احراز ورود به حریم منزل و خلوت
۶۵	گفتار دوم: تفتیش و بازرسی منازل و اماکن خصوصی و مقامات صلاحیت دار در این امر
۶۷	الف- مقامات صلاحیت دار در امر بازرسی و تفتیش
۶۷	۱- مقامات قضایی

۶۹	۲-ضابطین دادگستری
۶۹	۲-۱-ضابطین قضایی
۷۰	۲-۲-ضابطین غیر قضایی
۷۰	ب-شرایط و ضوابط حاکم بر امر بازرسی و تفتیش
۷۰	۱-شرایط ماهوی
۷۱	۲-شرایط شکلی
۷۱	۲-۱- وجود دلایل و قرائین کافی
۷۲	۲-۲-انجام بازرسی منزل در حضور متصرفان و شهود تحقیق
۷۲	۲-۳-حضور ذی نفع
۷۳	۲-۴-زمان بازرسی منزل
۷۴	۲-۵- لزوم تعیین موضوع مورد بازرسی
۷۴	۲-۶-عدم افشای مضمون و محتوای اوراق و نوشته ها و سایر اشیاء متهم که ارتباط با جرم ندارد
۷۶	۲-۷-انجام بازرسی پس از ابلاغ حکم
۷۶	۲-۸-عدم اجرای دستور قضایی در باز کردن محل ها و اشیاء بسته
۷۷	۲-۹-اشخاص مجاز برای حضور در بازرسی منزل و اجازه صاحب منزل
۷۸	۲-۱۰- ممنوعیت ورود و خروج به محل بازرسی در صورت لزوم
۷۹	مبحث سوم : ارزیابی عملکرد مقنن و مراجع قضایی در قبال حریم خصوصی منازل و اماکن
۷۹	گفتار نخست : ارزیابی عملکرد مقنن
۸۰	گفتار دوم : ارزیابی عملکرد مراجع قضایی
۸۱	الف- عملکرد دادسرا
۸۲	ب- عملکرد محاکم
۸۴	نتیجه گیری :
۸۷	پیشنهادات:
۸۸	منابع و مأخذ:
۸۸	الف- فارسی:
۸۸	قرآن کریم
۸۹	ب- عربی:
۸۹	ج: مقالات:
۹۰	د-قوانین :
۹۰	ه : سایت ها :

چکیده:

عنوان:

حریم خصوصی منازل و اماکن و ضمانت اجرای کیفری آن از دیدگاه فقه اسلامی و حقوق ایران

حریم خصوصی از موضوعات بنیادین حقوق بشری و یکی از مفاهیم نظام های حقوقی توسعه یافته است که ارتباط بسیار نزدیکی با کرامت انسان ها دارد ، بنابراین پشتیبانی و حمایت از شخصیت افراد و حقوق شهروندان نیازمند حمایت از حریم خصوصی آنهاست . حریم خصوصی را می توان قلمرویی از زندگی هر فرد دانست که انتظار دارد دیگران بدون رضایتش به آن وارد نشوند یا به اطلاعات آن قلمرو دسترسی نداشته باشند . حریم خصوصی عرصه های متفاوتی را شامل می شود از جمله : منازل و اماکن خصوصی ، جسم افراد ، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی . با توجه به تهدید های فزاینده ای که از جانب افراد عادی جامعه ، بخش خصوصی و دولت علیه حریم خصوصی وجود دارد ضرورت حمایت از حریم خصوصی بیش از پیش احساس می شود . هدف از این حمایت عمدتاً عبارت است از دفاع از آزادی و استقلال فردی و آبرو و حیثیت افراد. منازل و اماکن خصوصی یکی از مهم ترین و قدیمی ترین موضوعات حریم خصوصی هستند . حق افراد دایر بر لزوم محترم و مصون از تعرض بودن منازل مسکونی و اماکن خصوصی ریشه در حقوق اساسی افراد و هم چنین حقوق بشر دارد و از فروع اصل کلی آزادی افراد در انتخاب مسکن و مصونیت از هرگونه تعرض است . مبنای این حق آن است که مسکن افراد و به تبع آن سایر اماکن مشابه نهان ترین نهانخانه ایشان بوده و اگر حقی برای افراد دایر بر پوشیده نگاه داشتن ابعاد شخصی و اسرار خود به رسمیت شناخته شده است ، هیچ مکانی مناسب تر از مسکن و منزل برای اعمال این حق وجود ندارد . در نظام حقوقی ایران اگرچه اصل این حق به دنبال پاره ای آموزه های دینی و فقهی بدیهی تلقی شده و اجرا می گردد و از سویی برخی متون قانونی به صورت کلی و گذرا برخی ابعاد این حق را مورد حمایت قرار داده اند اما باید خاطر نشان کرد که قانون جامع و خاصی در این حوزه تاکنون به تصویب نرسیده است . به نظر می رسد که تدوین قانون جامع حمایت از حریم خصوصی اشخاص در منازل و اماکن خصوصی ضرورتی انکار ناپذیر است .

واژگان کلیدی: حریم خصوصی، منازل و اماکن خصوصی، نظام حقوقی ایران ، آموزه های دینی و فقهی.

Abstract:

Title:

The Privacy of homes and places and Its criminal sanction from the Islamic Jurisprudence viewpoint and Iran's Law

Privacy is one of the fundamental issues of human rights and also one of the developed legal system's concepts which have a close relationship to human's dignity, so support of the individual's personality and their rights required support of their privacy. Privacy can be considered as each person's realm and it is expected that no one enters to this area without permission and satisfaction, privacy has different areas which includes: Homes and private residence, person's body, personal information and private communication. Due to the increasing threat from the ordinal people of the society, there is a private sector and government against privacy which focuses on the necessity of protection from privacy more than ever. The purpose of this supporting is to defend the freedom and independence of individuals and their manner. Houses and private residence are the most important and oldest topics of privacy. Human's right must be respected and residual places and private residence must be inviolable because it's rooted in human and fundamental's right, and one of the main branches of freedom for each person is in the choice of accommodation selection and protection from all forms of aggression. The basis of this right is that person's accommodation and also other similar accommodation is the most private things for each person and if each person has this right to hide the personal dimension and secret, nowhere is the best and most appropriate place than house. In Iran's legal system, although this right followed by some religious and jurisprudence education and implemented, some legal texts supports some dimensions of this right generally or by details, but it should be mentioned that the comprehensive and special rules in this field have not been approved. It seems that compiling the comprehensive rules of the individual's privacy about house and private residence is an undeniable necessity.

Key words: Privacy, Houses and private residence, Iran's legal system, Jurisprudence and religious education .

مقدمه :

اسلام که زیربنای هر نوع تربیت و سازندگی را انسان می داند به کرامت و حرمت آدمیان اهمیت فراوان داده و حریم خصوصی افراد را با وسواس و دقت نظر و بذل توجه فراوان پاس داشته است . در آیات قرآنی و نیز احادیث معصومین (ع) و هم چنین در سخنان پیشوایان دین توصیه های فراوانی است که آدمیان را از ورود به حریم خصوصی افراد اکیدا باز داشته است . در کنوانسیون ها و قراردادهای متعدد بین المللی نیز موضوع دفاع از حریم خصوصی با جدیت و تاکید فراوان پیگیری شده است . در برخی موارد نیز دولت ایران چه قبل و چه بعد از انقلاب به کنوانسیون های مذکور ملحق گردیده و با پیوستن به آنها پایبندی خود را به دفاع از این حریم نشان داده است . از این لحاظ انتظارات بر حق و فراوانی را در شهروندان ایجاد نموده است و به همین دلیل می باشد که نقض حریم خصوصی به هر دلیل و بهانه ای جز در موارد خاص قابل پذیرش نبوده و با واکنش و اعتراض به آنانی همراه بوده که حرمت این حریم را نادیده گرفته اند .

حریم خصوصی مفهومی است زاده نوگرایی و تجدید نظر در روابط انسانی از یک طرف و مقاومت در برابر رفتارهای افراطی و قدرت مدارانه حکومت ها از طرف دیگر ، حریم خصوصی از یک دیدگاه برابر با کاهش نفوذ حکومت در زندگی و روابط میان مردم و از دیدگاه دیگر مساوی آرمان های بشر دوستانه و به طور خلاصه حقوق بشر می باشد . امروزه روابط میان حکومت ها و شهروندان به گونه ای است که مدیریت در مفهوم عام خود برای پیشبرد و اجرای برنامه های اجتماعی ، اقتصادی ، سیاسی ، فرهنگی ، تربیتی و ارتباطی ناگزیر است در اعماق و جزئیات زندگی اجتماعی و فردی شهروندان حضور یابد توسعه مناسبات اقتصادی و اجتماعی ایجاب می کند که دولت در روابط خصوصی ملت دخالت نموده و اموری که سابقا جزو حقوق خصوصی شهروندان بوده هم اکنون تحت نفوذ حقوق عمومی و اقدامات ناشی از اعمال حاکمیت دولت باشد . نمی توان به بهانه دفاع از حریم خصوصی دیواری نفوذ ناپذیر میان دولت و ملت به وجود آورد و به دولت و سازمان های آن اجازه کوچکترین دخالتی را در روابط و مسایل خصوصی افراد نداد. وجود چنین دیواری مانع روابط متقابل و ضروری دولت و ملت شده و دولت را از ارائه خدمات و مدیریت صحیح اجتماعی باز می دارد و موجب تبعات و عوارض سوء سیاسی و حقوقی خواهد شد. اما از طرف دیگر نکته ای که بسیار حائر اهمیت است اینکه حدود ملاحظات دولت در روابط و حریم خصوصی شهروندان و در جهت اعمال مدیریت سیاسی و اجتماعی و اجرای برنامه های عمومی باید مشخص و تعریف شده باشد بی گمان دولت ها نمی توانند هرازگاهی به بهانه مشروعیت سیاسی و تولید مدیریت اجتماعی اقدام به نقض حریم خصوصی افراد بنمایند . اما حریم خصوصی افراد فقط و صرفا توسط دولت و سازمان های دولتی نقض نمی گردد بلکه افراد خود ممکن است اقدام به نقض حریم خصوصی یکدیگر بنمایند . مساله ای که باید با ارایه ی راهکارهای مناسب و اتخاذ تدابیر ضابطه مند سازماندهی شود .

حال با در نظر گرفتن مطالب فوق و درک اهمیت موضوع حریم خصوصی باید در نظر داشت که حریم خصوصی افراد دارای گستره ای وسیع و مصادیق متعدد می باشد . یکی از این مصادیق که به طور خاص در این پژوهش مدنظر می باشد ، حریم خصوصی منازل و اماکن است . عرصه ای که پیش از تحولات صنعتی و ظهور فناوری های نوین ، مهم ترین عرصه و مصداق حریم خصوصی تلقی می شد . در حال حاضر نیز حریم منزل از مهم ترین مقوله های حریم خصوصی است . هر انسانی نیاز دارد در برخی زمان ها و مکان ها از انظار دیگران در امان باشد . انسان ها محتاج به مکان خلوت هستند تا برخی از روابط حیاتی خود را در آن محیط برقرار کنند ، ارزوها و امیدها و بیم و هراس های خود را مورد محاسبه قرار داده ، تصفیه کنند و عشق و تنفر خود را آشکار سازند . انسان نیازمند فرصتی است تا در آن با خویشتن خلوت کند و منزل این فرصت را در اختیار افراد قرار می دهد . حال چنانچه این مکان که امن ترین خلوتگاه به شمار می رود ، به آسانی در معرض تجاوز و تعرض دیگران قرار گیرد و اعمال و گفت و شنود ساکنان آن به راحتی نظارت و کنترل شود چه اتفاقی خواهد افتاد ؟ در واقع در

میان اماکن مختلفی که انسان ها خلوت اختیار می کنند منزل اساسی ترین مکان خصوصی است و از این رو برای حمایت از آن در برابر تعرض مأموران دولت و دیگر اشخاص باید تدابیر ویژه ای اندیشیده شود. منزل جایی است که مالک یا متصرف آن به طور مشخص، انتظار خود نسبت به خصوصی بودن آن را اعلام کرده است. در حقوق اسلام، از حریم منازل حمایت بسیار شده است و در حقوق برخی از کشورها از منزل به عنوان قلعه خصوصی افراد یاد شده است که باید از آن نهایت حمایت به عمل آید. زیرا منزل مکانی است که افراد در آن جا آرامش فکر و جسم خود را باز میابند و ارتباطات صمیمی خود را شکوفا می سازند. منزل جایی است که حوزه حمایت شده ی زندگی خانوادگی را پوشش میدهد و تداعی روابط نزدیک و صمیمی خانوادگی و عاطفی است. علاوه بر منزل، افراد ممکن است در مکان عمومی یا حتی مکان خصوصی دیگری غیر از منزل خلوت کنند. فردی که خلوت و تنهایی اختیار کرده است اگر اقدامش مخالف با قوانین نباشد، حریم خلوت او باید مورد حمایت قرار گیرد. نیاز به خلوت، نیازی فطری است و اشخاصی که خود را از معرض دید و شنود ناخواسته ی دیگران دور می سازند در واقع برخورداری از حریم خلوت را طلب می کنند. . برای حمایت از این حریم، باید از دسترسی سمعی یا بصری یا فیزیکی ناخواسته مردم به خلوت گزیده جلوگیری کرد.

بنابراین با عنایت به موارد مطروحه و با توجه به تهدیدهای فزاینده ای که از جانب افراد عادی جامعه، بخش خصوصی و دولت علیه حریم خصوصی و به طور ویژه حریم خصوصی منازل و اماکن وجود دارد، ضرورت حمایت از این حریم بیش از پیش احساس می شود. هدف از این حمایت عمدتاً عبارت است از دفاع از آزادی و استقلال فردی و آبرو و حیثیت افراد. لذا باید با پیش بینی راهکارها و ضمانت اجرای مناسب و تدارک بستری مساعد آن طور که شایسته و بایسته است در جهت حفظ و رعایت آن کوشید.

در این پژوهش بر آنیم که حریم خصوصی منازل و اماکن را به طور خاص مورد بحث و تفحص قرار داده و ضمانت اجرای کیفی نقض آن را هم از دیدگاه فقهی و هم حقوق ایران بررسی نموده، حدود و ثغور آن را مشخص و موارد منع و جواز نقض این حریم را شناسایی نماییم.

بیان مسئله :

موضوع مورد بحث ، حریم خصوصی منازل و اماکن و ضمانت اجرای آن از دیدگاه فقه اسلامی و حقوق ایران می باشد . آنچه که مسلم است انسان دارای حقوق و آزادی هایی است که باید به شیوه ای مؤثر از آنها حمایت گردد. یکی از این حقوق مسلم برخورداری افراد از حمایت کافی و همه جانبه قانون گذار در مصون نگه داشتن حریم خلوت و آسایش ایشان از تعرض دیگران است . قانونگذار باید به منظور جلوگیری از تعرض به این حق چاره اندیشی کرده و در صورت نقض آن با مرتکبین برخورد نماید . حقی که در اسناد و کنوانسیون های بین المللی بر لزوم حفظ و حمایت از آن تاکید شده است . لذا برای مقابله با ناقضان حریم فوق الذکر وجود ضمانت اجراهای قانونی و حمایت های مناسب قانون گذار از یک سو و حساسیت و قاطعیت محاکم از سوی دیگر ضروری است. در این پژوهش حریم خصوصی منازل و اماکن و ضمانت اجرای کیفری نقض آن از دیدگاه فقهی و حقوق ایران ، تشخیص حدود و ثغور آن و موارد منع و جواز نقض این حریم و همچنین تحلیل و ارزیابی این موضوع که آیا قانونگذار ایران ضمانت اجرای کیفری کافی و مناسبی در این راستا پیش بینی نموده است یا خیر ، مورد بحث و تفحص قرار می گیرد.

پرسش ها :

- ۱- رویکرد آموزه های دینی و حقوق موضوعه ایران در قبال مفهوم و مصادیق منازل و اماکنی که نقض حریم آنها جرم تلقی شده چیست ؟
- ۲- آیا برای نقض حریم خصوصی منازل و اماکن در فقه اسلامی و حقوق موضوعه ایران ضمانت اجرای کیفری کافی و مناسب پیش بینی شده است ؟

فرضیه ها :

- فرضیه اول : با ملاحظه آموزه های دینی و حقوق موضوعه ایران، به نظر می رسد که رویکرد یکسانی در قبال مفهوم و مصادیق منازل و اماکن وجود دارد .
- فرضیه دوم : ضمانت اجراهای پیش بینی شده در فقه اسلامی و حقوق موضوعه ایران برای حمایت از حریم خصوصی منازل و اماکن مناسب و کافی نیست .

هدف تحقیق:

هدف از انجام این پژوهش بررسی دیدگاه فقهی و حقوق موضوعه ایران در خصوص حمایت از حریم خصوصی مسکن و منزل است تا جهت تدوین و اصلاح قوانین کیفری جهت حمایت از حریم مذکور اصلاحات لازم صورت گیرد و دیدگاه قانون گذار و رویه قضایی در این خصوص بررسی گردد.

پیشینه تحقیق:

هر چند تحقیق مستقلی در موضوع مورد بحث مشاهده نگردید، اما کتاب ها و پایان نامه هایی مرتبط با این موضوع وجود دارد. در خصوص کتاب علاوه بر کتاب هایی که به صورت کلی در باب حریم خصوصی منازل و اماکن مطالبی بیان داشته اند،

مقالاتی نیز به صورت کلی به بحث حریم خصوصی در اسلام و حقوق ایران پرداخته اند. برخی از کتب و پایان نامه هایی که در این زمینه تحقیق کرده اند عبارتند از:

- ۱- انصاری. باقر. حقوق حریم خصوصی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها(سمت). ۱۳۸۶
- ۲- نوبهار. رحیم. حمایت حقوق کیفری از حوزه های عمومی و خصوصی. تهران: جنگل. جاودانه. ۱۳۸۷
- ۳- محسنی. فرید. حریم خصوصی اطلاعات. انتشارات دانشگاه امام صادق. چاپ اول. ۱۳۸۹
- ۴- حریم خصوصی و حریم عمومی در دوران حکومت امام علی (ع) از معصومه عامری. استاد راهنما: محمد مهندسی گرگانی. دانشگاه علامه طباطبایی. ۱۳۸۷
- ۵- حریم خصوصی افراد در فقه و حقوق اسلامی از عیسی جوکار. استاد راهنما: محمد حسین گنجی. دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید چمران اهواز. ۱۳۸۸
- ۶- حمایت حقوق کیفری از اخلاق و ارتباط آن با آزادی و حریم خصوصی اشخاص در حقوق ایران از علی خدابخشی. استاد راهنما: حسین اقبابایی. دانشگاه گیلان. ۱۳۹۰
- ۷- حمایت کیفری از حریم خصوصی اشخاص در حقوق ایران از حمیده غلامی. استاد راهنما: ناصر قاسمی. دانشگاه پیام نور تهران. ۱۳۸۹

اما با توجه به اینکه این تحقیق به صورت تخصصی و منحصرًا موضوع حریم خصوصی منازل و اماکن را مورد بررسی قرار میدهد که تا قبل از این چنین اقدامی صورت نگرفته است، این مساله میتواند از جنبه های جدید و متفاوت این پژوهش با سایر پژوهش ها باشد.

روش تحقیق:

این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با ابزار کتابخانه ای با استفاده از کتب، مقالات، اسناد و مقالات الکترونیکی انجام می پذیرد. پژوهش بر اساس تجزیه و تحلیل بر روی داده و تطبیق آرای گوناگون و ارایه نظرات خود، در نهایت به نتیجه گیری و پیشنهادات خواهد رسید.

سازماندهی تحقیق:

این پایان نامه در دو فصل تنظیم یافته است. فصل نخست به بیان کلیات و مبانی حریم خصوصی و پیشینه حمایت از آن در آموزه های دینی و حقوق موضوعه ایران از بعد کلی و با در نظر گرفتن تمامی مصادیق آن می پردازد که خود مشتمل بر چهار مبحث می باشد. مبحث نخست در بیان مفاهیم و متشکل از دو گفتار است. گفتار نخست به ذکر مفهوم حریم خصوصی از دیدگاه لغوی و اصطلاحی و تعاریف ارائه شده پیرامون حریم خصوصی اختصاص یافته است و گفتار دوم به ارزیابی عناصر حریم خصوصی می پردازد. مبحث دوم اختصاص به بیان مبنا و ماهیت حریم خصوصی دارد که متشکل از دو گفتار است. گفتار نخست تبیین مبنای حریم خصوصی و گفتار دوم به بیان ماهیت حریم خصوصی می پردازد. مبحث سوم بیان انواع حریم خصوصی را شامل می شود که خود متشکل از دو گفتار است. گفتار نخست تبیین حریم خصوصی مادی و گفتار دوم حریم خصوصی معنوی را شامل می شود. مبحث چهارم نیز پیشینه حمایت از حریم خصوصی را در دو گفتار شامل می شود. گفتار اول حمایت از حریم خصوصی در آموزه های دینی و موازین فقهی و گفتار دوم حمایت از این حریم در حقوق موضوعه ایران را محور بحث قرار می دهد.

در فصل دوم به صورت مشخص حمایت از حریم خصوصی منازل و اماکن موضوع بحث است. این فصل تشکیل یافته از سه مبحث می باشد. مبحث اول منازل و اماکن خصوصی را در سه گفتار شامل می شود. گفتار اول پیرامون مفاهیم و مصادیق، گفتار دوم حمایت از حریم منزل و مکان خصوصی از دیدگاه فقهی و گفتار سوم حمایت از حریم مذکور در نظام حقوقی ایران را در بر می گیرد. مبحث دوم موضوع ورود به منازل و اماکن خصوصی و تفتیش و بازرسی آن در حقوق کیفری ایران را مورد بحث قرار داده که به تفکیک گفتار نخست آن ورود به این حریم و انواع آن و گفتار دوم تفتیش و بازرسی منازل و اماکن خصوصی، مقامات صلاحیت دار در امر بازرسی و تفتیش و شرایط و ضوابط حاکم بر این امر را تبیین می نماید. و در نهایت مبحث سوم به ارزیابی عملکرد مقنن در قبال حریم خصوصی منازل و اماکن در دو گفتار می پردازد. گفتار نخست مربوط به ارزیابی عملکرد مقنن و در گفتار دوم به ارزیابی عملکرد مراجع قضایی پیرامون حریم مذکور پرداخته شده است.

فصل نخست: کلیات و مبانی

فصل نخست : کلیات و مبانی

حمایت از حریم خصوصی پیش از هر چیز ، مستلزم شناخت کافی از قلمرو و آشنایی با مبانی آن است . آگاهی دقیق از مبانی و مفاهیم مرتبط با حریم خصوصی زمینه را برای تنظیم مقررات و موازین شایسته به منظور حراست از آن فراهم خواهد آورد . بنابراین تبیین مفاهیم مرتبط با حریم خصوصی و مبانی این حریم ضروری به نظر می رسد .

مبحث نخست : مفاهیم

حریم خصوصی از جمله عباراتی است که تاکنون برای آن تعریف جامع و کاملی ارائه نشده و به بیان برخی مصادیق آن بسنده شده است. تبیین مفهوم حریم خصوصی ، تعاریف ارائه شده پیرامون آن و عناصر متشکله حریم خصوصی عناوین مطرح شده در این مبحث است .

گفتار نخست : مفهوم حریم خصوصی

« حریم خصوصی » به عنوان بخشی از زندگی انسان ، گرچه پیشینه ای به درازای زندگی انسان دارد ، اما این واژه مرکب ، اصطلاحی جدید است که نه در فقه و نه در حقوق سابقه چندانی ندارد . حریم خصوصی مفهومی است که از حیث لغوی و اصطلاحی قابل بررسی می باشد . از این رو لازم است ابتدا هریک از مفردات این اصطلاح تعریف شود تا زمینه ساز تعریف اصطلاح مرکب گردد.

الف- مفهوم لغوی حریم

حریم در اصل، واژه‌ای عربی و از ریشه «حرم» (حاء و راء و میم) است که به معنای منع و تشدید است. این واژه در عربی به دو صورت استعمال شده است:

۱- به صورت مفرد: در این صورت به معنای شریک (فیروزآبادی، ۱۴۱۲ق، ۲۵۳)، دوست و همچنین به معنای چیزی است که مس آن حرام باشد و نباید به آن نزدیک شد؛ چون عرب جاهلی به هنگام طواف کعبه، لباس خود را در آورده و برهنه طواف می کردند و بدین سبب که در آن لباسها گناه کرده بودند تا پایان طواف به آنها نزدیک نمی شدند (فراهیدی، ۱۴۱۴ق، ۱۷۸).

۲- به صورت مرکب: در این صورت، کلمه حریم، گاه به مال، اضافه می شود و گاه به انسان.

در صورتی که کلمه «حریم» به مال، اضافه شود به معنای «اطراف و پیرامون» است؛ همانند: حریم چاه که به معنای زمین اطراف آن است که خاک چاه را در آن می ریزند یا برای آبدادن به حیوانات و مانند آن، مورد استفاده قرار می گیرد و حریم خانه که به زمین اطراف آن گفته می شود که استفاده کامل از خانه بدان نیازمند است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ۱۶۸) در صورتی که

واژه حریم به انسان اضافه شود، به معنای چیزی است که باید از آن دفاع کرد و به خاطر آن جنگید (همان). حریم به این معنا، جان، آبرو، اهل و عیال و اموال انسان را شامل می‌شود. واژه حریم در زبان فارسی به معنای زیر استعمال شده است:

- در صورتی که مصدر باشد، به معنای «بازداشتن از چیزی» و «بی‌بهره کردن از چیزی» است.
- در صورتی که صفت باشد، به معنایی از این قبیل است: «بازداشت کرده» و «حرام کرده شده» که مس آن جایز نیست؛ چیزی که حرام باشد و دست بدان نتوان کرد؛ چیزی که آن را حمایت کنند و جنگ کنند بر آن.
- در صورتی که اسم باشد، به معنای «حرمت و احترام»، «آبروی مردم»، «گرداگرد حوض و چاه»، «پیرامون»، «دورادور»، «دور و بر»، «حوالی و اطراف» و... می‌باشد (دهخدا، ۱۳۳۸، ۴۶۳).

ملاحظه می‌شود که اکثر معانی و موارد استعمال حریم در دو زبان عربی و فارسی مشترک است. لازم به ذکر است که:

اولاً: استفاده از واژه‌های «حرمت» و «حرام» در تعریف حریم، همان‌طور که در برخی معانی لغوی چه در عربی و چه در فارسی مشاهده می‌شود، مستلزم دور است.

ثانیاً: اطلاق حریم بر محیط پیرامون برخی اموال و همچنین بر جان، مال و عرض و آبروی انسان، بدین مناسبت است که این منطقه، نسبت به غیر صاحبش، منطقه ممنوعه است و هرگونه دخل و تصرف در آن نیازمند اذن از صاحب آن می‌باشد.

ب- مفهوم خصوصی

واژه خصوصی به معنای شخصی، داخلی، صمیمی مخصوص فرد یا عده معین، اختصاصی، ویژه، مقابل عمومی، محرمانه، غیر علنی، خارج از نظارت یا حوزه کارهای دولتی، خاص کردن، ویژه ساختن، برتری دادن کسی یا چیزی بر دیگری، خاص و منفرد بودن آمده است. میتوان گفت که حریم خصوصی در لغت به معنی جا و مکان و محدوده ای شخصی و خاص است که ورود و مداخله در آن جایز نیست .

از منظر دین اسلام، یکی از نویسندگان با اذعان به اینکه ریشه های تفکیک حوزه خصوصی از حوزه عمومی در متون فقهی و اخلاقی به چشم می خورد، معتقد است تحقق دو ضابطه یا یکی از این دو ضابطه امری را خصوصی می کند: یکی تمایل به مخفی داشتن از دیگران و دور از دسترس دیگران نگه داشتن و دیگری آنچه اختیار آن منحصرأ باید در اختیار خود شخص باشد و او تنها کسی باشد که صلاحیت تصمیم گیری درباره آنها به عهده دارد. در واقع خصوصی چیزی است که یا اطلاع و ابراز آن یا اینکه سامان و تدبیر و تصمیم آن، منحصرأ در اختیار شخص باشد و شخص در هر دو زمینه یا یکی از آن دو صاحب اختیار تامه باشد. (کدیور، ۱۳۸۶، ص ۲)

ج- مفهوم اصطلاحی

بحث از حریم، اولین بار در فقه و سپس در کتابهای حقوقی مسلمانان مطرح شد. از این رو، ابتدا تعریف حریم از دیدگاه فقها را ذکر می‌کنیم.

۱- مفهوم «حریم» در فقه

حریم در فقه نیز به معنای منع است؛ یعنی چیزی که نزدیک شدن به آن برای غیر صاحبش ممنوع است. موضوع حریم در فقه از دو جنبه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است؛ یکی جنبه اقتصادی و دیگری جنبه اخلاقی. جنبه اقتصادی به مال بر می‌گردد؛ اما جنبه اخلاقی مربوط به مال نیست؛ بلکه مربوط به مالک مال است و لذا حریم، به خود انسان نیز اضافه می‌شود. بر این اساس، فقها برای حریم، دو مصداق ذکر کرده‌اند؛ یکی در مورد اموال و دیگری در مورد انسان. آنان معمولاً مصداق اول را در باب «احیاء موات» و مصداق دوم را در ابواب «جهاد» و «حدود» مطرح کرده‌اند که به هر یک از این دو کاربرد می‌پردازیم:

۱-۱- کاربرد «حریم» در مورد اموال: مرحوم علامه حلی، حریم در کاربرد نخست را این‌گونه تعریف کرده است: «حریم، اشاره است به مواضع نزدیک [یک چیز] که استفاده کامل از آن چیز، نیازمند به آن مواضع باشد؛ همانند راه به سوی آب و محل ریختن خاک [چاه] و مانند آن» (علامه حلی، ص ۱۳، باب احیاء الموات). حضرت امام خمینی (ره) نیز در مورد این کاربرد چنین بیان نموده است:

کسی که زمین بایری را برای احداث خانه، باغ، مزرعه یا غیر آنها آباد کند، آن مقدار از زمین بایر اطراف آن که استفاده کامل از شیء احداث شده، نیازمند آن است و عادتاً متعلق به مصالح آن است، تابع شیء احداث شده بوده و حریم نامیده می‌شود (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۱۸۹). مرحوم صاحب جواهر، همین تعریف را با کمی اختلاف در عبارت، از مرحوم شهید نقل نموده است (نجفی، ۱۳۹۲، ج ۳۸، ص ۳۲). در عبارات دیگر فقها نیز مشابه همین تعریف آمده است.

در مورد این مصداق از حریم، تذکر این نکته لازم است که تعریف حریم در این مصداق، گر چه عام است و منقول و غیر منقول را شامل می‌شود و عبارات برخی از فقها نیز به گونه‌ای است که موهوم عمومیت حریم نسبت به هر چیزی است - همانند اینکه فرموده‌اند: «حریم کل شیء مقدار ما يتوقف عليه الانتفاع به» (خوئی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۱۵۳، مسأله ۷۱۱) - اما از ذکر موارد دارای حریم در کلمات فقها مشخص می‌شود که این مصداق حریم، اختصاص به اشیاء مملوک غیر منقول دارد؛ یعنی گویا چیزی که مملوک و غیر منقول نباشد، حریم ندارد.

البته حریم در مورد مسجد، رودخانه، جاده و امثال آنها نیز به کار رفته است که آنها ملک کسی نیستند؛ اما موارد مذکور، مربوط به عموم است و استفاده عموم از هر یک از آنها نیازمند آن است که برای هر یک از آنها حریمی در نظر گرفته شود. این

مصدق حریم، عمدتاً ناظر به جنبه اقتصادی است؛ اما یک جنبه اخلاقی را نیز در بر دارد که همان احترام است؛ یعنی اینکه افراد دیگر از تصرف در حریم این مال ممنوع شده‌اند و در حقیقت نوعی احترام به مالک آن است و بدین معناست که در تنگنارادادن مؤمن جایز نیست، ولو از طریق تصرف در حریم مال او باشد.

۲-۱- کاربرد «حریم» در مورد انسان: مصداق دوم حریم عبارت است از: «چیزی که [انسان] از آن دفاع و حمایت می‌کند و بر سر آن می‌جنگد» (مجلسی، ۴۰۳ق، ج ۲۹، ص ۲۸۴). این معنا هم آبروی انسان و هم اهل و عیال او را شامل می‌شود. شهید ثانی در بحث دفاع از نفس نوشته است: «انسان حق دارد در حد توان از جان و حریم و مال خویش دفاع کند» (شهید ثانی، ۱۴۱۹ق، ج ۱۵، ص ۴۹).

امام خمینی (ره) نیز می‌فرماید: «اشکالی نیست در اینکه انسان، حق دارد از جان و حریم و مالش در برابر محارب و مهاجم و دزد و مانند آنها دفاع کند» (موسوی خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۴۶۳؛ شهید اول، ۱۴۱۴ق، ج ۲، ص ۵۹). فقهای دیگری که در این باره نظر داده‌اند نیز مشابه همین عبارتها را آورده‌اند. ملاحظه می‌شود که فقها، کلمه حریم را در برابر «جان» و «مال» به کار برده‌اند و مصادیق آن را نیز در کلمات خود چنین برشمرده‌اند:

لو هجم علی حریمه زوجة کانت أو غیرها بالتجاوز علیها وجب دفعه بأی نحو ممکن، ولو انجر الی قتل المهاجم، بل الظاهر کذلک لو کان الهجمه علی عرض الحریم بما دون التجاوز (موسوی خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۴۸۷؛ خوئی، ۱۴۱۰ق، ج ۳، ص ۵۷)؛ اگر هجوم آورد به حریم او، چه [به] زنش باشد یا غیر آن، واجب است جلوگیری از تجاوز او به هر صورتی که ممکن باشد، اگر چه منجر به کشتن فرد مهاجم شود؛ بلکه ظاهر، همین حکم [وجوب دفاع] ثابت است؛ اگر هجوم به حریم آبرو و در حدی کمتر از تجاوز باشد.

پس این مصداق از حریم، آبرو و اهل و عیال آدمی را نیز شامل می‌شود. پس آنچه برخی پنداشته‌اند که: «از نظر فقهی، حریم خصوصی با عنوان «الناس مسلطون علی اموالهم و انفسهم» تعبیر شده است و بر این اساس نیز حریم خصوصی با مالکیت خصوصی مترادف شده است»، خلاف واقع است؛ چون دایره حریم، فراتر از مالکیت خصوصی است.

۲- مفهوم «حریم» در حقوق

واژه حریم به عنوان یک اصطلاح حقوقی، اولین بار در نظام حقوقی ایران - و قبل از اینکه در کتابهای حقوقی به کار رود - در قانون مدنی به کار رفت و این گونه تعریف شد: «حریم، مقداری از اراضی اطراف ملک و قنات و نهر و امثال آن است که برای کمال انتفاع از آن، ضرورت دارد» (قانون مدنی، ماده ۱۳۶). این تعریف، همان تعریفی است که فقها برای کاربرد نخست حریم ارائه کرده‌اند. با اینکه بعضی از حقوقدانان می‌گویند: «زبان حقوقی هر کشور، ساخته عالمان حقوق است و همین زبان است

که... قانونگذار نیز از آن پیروی می‌کند» (کاتوزیان، ۱۳۷۲، ص ۲۱۶ و ۲۱۷)، اما خود آنان تعریف مستقلی از حریم ارائه نکرده‌اند.

اما کاربرد دوم حریم، چون در قانون نیامده است، حقوقدانان آن را تعریف نکرده‌اند و در آن مورد، صرفاً به اصطلاح «حرمة المنازل» اکتفا کرده و در تعریف آن گفته‌اند: «حرمة المنازل؛ یعنی پاس احترام منازل مسکونی مردمان داشتن و هتک حرمت منازل نکردن» (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸، ج ۳، ص ۱۶۵۲).

۱-۲- تعاریف ارائه شده پیرامون حریم خصوصی

همان‌طور که قبلاً گفته شد، چون ترکیب حریم خصوصی اصطلاحی جدید است، در هیچ یک از کتابهای لغت عربی و فارسی معنایی برای آن ذکر نشده است؛ حتی در کتابهای لغت انگلیسی به انگلیسی نیز نیامده است. اما در بحث‌های تخصصی، در عربی واژه «الحیاء الخاصة (الخصوصية)» و در فارسی «حریم خصوصی» و در انگلیسی «private domain» یا «private» «right» برای حکایت از آن به کار می‌رود.

یافتن یک تعریف کامل و جامع برای حریم خصوصی امری دشوار است زیرا نه تنها فرهنگ جوامع، بلکه موقعیت‌ها و شرایط گوناگون نیز بر تعریف آن مؤثر است. جالب تر اینکه ممکن است در بسیاری از فرهنگ‌ها و جوامع، نتوان از حریم خصوصی تعریفی مشخص یا متنی قانونی در حمایت از آن یافت. با این وجود، تردیدی وجود ندارد که در همه جوامع حریم خصوصی وجود دارد و مورد احترام است. از منظر حقوقی، معمولاً به حریم خصوصی به عنوان یک حق یا منفعت نگاه شده است. حق یا منفعتی که معمولاً موجب تکلیف دیگران به عنوان عدم مداخله در رفتار و تصمیمات فرد، با رعایت و احترام به تنهایی یا خلوت وی و یا حق برای خود بودن و سپهری که هیچ کس و از جمله دولت و حکومت را حق مداخله و نظارت بر آن نیست. (اقابابایی، احمدی ناطور، ۱۳۹۱، ص ۱۶)

هر چند اصطلاح حریم خصوصی در مباحث حقوقی، سیاسی و اجتماعی فراوان به کار رفته و تعریف نیز شده است، اما با همه تأکیداتی که بر آن می‌شود، هنوز اندیشمندان، تعریف روشنی از این اصطلاح ارائه نداده‌اند و حقوقدانان نیز تا به حال نتوانسته‌اند بر تعریف واحدی توافق نمایند و هر یک تعریفی نموده‌اند که هیچ‌یک از آنها نیز خالی از اشکال نیست؛ برای نمونه:

حریم خصوصی، قلمروی از زندگی هر فرد است که آن فرد نوعاً و عرفاً یا با اعلان قبلی، انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به اطلاعات راجع به آن قلمرو، دسترسی نداشته باشند یا به آن قلمرو وارد نشوند، یا به آن قلمرو نگاه یا نظارت نکنند یا به هر صورت دیگری وی را در آن قلمرو مورد تعرض قرار ندهند (انصاری، ۱۳۸۶، ص ۳۸). در این تعریف، انتظار شخص بر عدم دسترسی، عدم ورود، عدم نگاه و عدم نظارت، یا عدم تعرض دیگران، معیار حریم خصوصی ذکر شده است؛ در حالی که اولاً: «انتظار»، تعبیری حقوقی نیست و برای دیگران الزام‌آور نمی‌باشد.